

BLANDADE LÄMNINGAR VID

MARIEDAMM

Arkeologisk utredning, etapp 2, inför dubbelspårsutbyggnad Dunsjö–Jakobshyttan
Lerbäcks socken, Askersunds kommun, Örebro län, Närke.

SAMUEL BJÖRKLUND



Rapporter från Arkeologikonsult 2018:3125

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Skogsmarken i området där den engelska parken Lerbäck 559 legat. Foto från N.

ALLMÄNT KARTMATERIAL: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003

© Arkeologikonsult 2018

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

BLANDADE LÄMNINGAR VID

MARIEDAMM

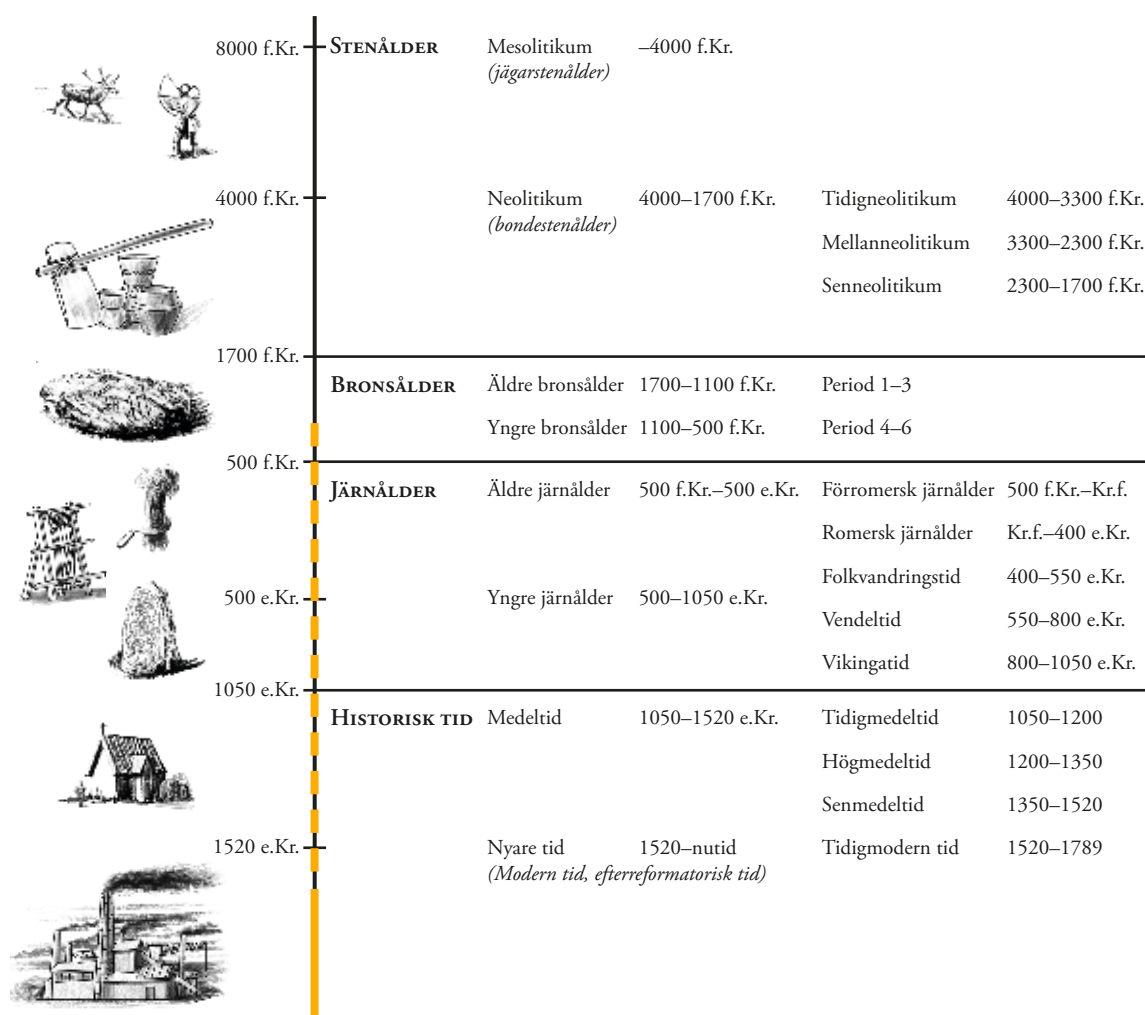
Arkeologisk utredning, etapp 2, inför dubbelspårsutbyggnad Dunsjö–Jakobshyttan
Lerbäcks socken, Askersunds kommun, Örebro län, Närke.

SAMUEL BJÖRKLUND

Rapporter från Arkeologikonsult 2018:3125



ARKEOLOGISK PERIODINDELNING



ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringsstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen och föregås av en besiktning, undersökning eller utredning.

Fornlämning är en lämning som vid registreringsstillfället bedömts omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850 genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Bevakningsobjekt innebär att man vid registreringsstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning eller inte.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringsstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Enligt skogsvårdslagen ska hänsyn tas även till denna typ av lämningar. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

Uppgift om innebär att lämningen endast är känd via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa. Lämningen har inte eftersökts eller kunnat återfinnas i fält.

Undersökt och borttagen betyder att lämningen blivit arkeologiskt undersökt och helt borttagen. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING OCH SYFTE.....	7
METOD OCH GENOMFÖRANDE	8
Arkiv-, litteratur- och kartstudier	8
Fältinventering och kartering	8
Utredningsgrävning	8
TOPOGRAFI	8
ANTIKVARISK BAKGRUND.....	9
FORNLÄMNINGSBILD OCH HISTORISK BAKGRUND.....	9
Förhistoria	9
Lerbäcks bergslag och bebyggelsens äldsta belägg.....	9
Mariedamms gård och bruk.....	10
Röjningsrösen och kolbottnar	10
RESULTAT	12
Lerbäck 435:1 – fossil åker.....	12
Lerbäck 157:1 – torplämning	14
Lerbäck 559 – parkanläggning.....	16
Objekt 99 – husgrund	18
SLUTSATS.....	20
REFERENSER	21
Arkiv.....	21
Kartor.....	21
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	22
BILAGOR	23
Bilaga 1. Schaktbeskrivning	23
Bilaga 2. Anläggningsbeskrivning.....	24



Figur 1. De fyra utredningsobjekten markerade på Topografiska kartan. Skala 1:40 000.

SAMMANFATTNING

Arkeologikonsult har genomfört en arkeologisk utredning, etapp 2, av fyra objekt vid Mariedamm i Lerbäck socken i södra Närke (figur 1).

Lerbäck 435:1 (fossil åker, röjningsröseområde) inventerades och karterades i de delar som berörs av den planerade järnvägsutbyggnaden. Utöver röjningsrösen påträffades kolbottnar och en sannolik stensättning. Två ytor som bedömdes vara möjliga boplatslägen utredningsgrävdes varvid två möjliga stensättningar, ett röjningsröse och en kolbotten påträffades, men inga boplatslämningar. Den fossila åkern och gravarna är *fornlämningar* men boplatslägena utgår.

Lerbäck 157:1 (lägenhetsbebyggelse, torplämning) karterades och avgränsades. Torplämningen bedöms vara en *fornlämning* som ligger utanför det planerade arbetsområdet. Den omkringliggande fossila åkermarken är en *övrig kulturhistorisk lämning* som delvis ligger ovanpå en planerad tunnel.

Lerbäck 559 (park/trädgårdsanläggning) studerades i tämligen omfattande kart- och arkivstudier. Inga säkra belägg påträffades för när parkanläggningen anlades, men den var i bruk runt 1870-talet. Parken är en *övrig kulturhistorisk lämning*.

Vid en besiktning av Lerbäck 559 konstaterades att en rektangulär och flera runda kolbottnar samt enstaka röjningsrösen ligger inom området och att parkens utbredning är annorlunda än den registrerade i FMIS. En kartering/inventering av området skulle behövas för att säkerställa att den planerade tillfälliga arbetsvägen genom området inte förstör fornlämningar.

Objekt 99 (husgrund) inventerades och karterades tillsammans med det närbelägna hyttområdet Lerbäck 211:1 och andra sentida industrilämningar (bl.a. Lerbäck 392:1). Husgrunden bedöms höra till den närbelägna Smedstugan som anlades runt 1905 och vara en *övrig kulturhistorisk lämning*.

INLEDNING OCH SYFTE

Med anledning av den pågående utbyggnaden av järnvägen mellan Hallsberg och Degerön till dubbelspår har Arkeologikonsult genomfört en arkeologisk utredning, etapp 2, av fyra möjliga fornlämningar längs delsträckan Dunsjö–Jakobshyttan vid Mariedamm i Askersunds kommun, Örebro län. Resultaten från en tidigare arkeologisk utredning, etapp 1, (Pettersson 1996) behövde kompletteras, dels med utredningsgrävning för att eftersöka fornlämningar dolda under mark och dels för att kulturmiljölagen ändrades 2014.

Syftet med den arkeologiska utredningen, etapp 2, har varit att klargöra i vilken utsträckning som fornlämningar kan komma att beröras av den planerade utbyggnaden, tillfälliga arbetsvägar och platser för massupplag. För de olika objekten har länsstyrelsen angett följande mål och metoder:

- Lerbäck 435:1 – inventera och översiktligt beskriva den del av röjningsröseområdet som ligger inom arbetsområdet för järnvägen samt utredningsgräva möjliga boplatslägen inom arbetsområdet men inte eventuella möjliga gravar.
- Lerbäck 157:1 (torplämning) – fastställa huruvida platsen för torpet är en fornlämning och även göra en ungefärlig avgränsning.
- Lerbäck 559 (park/trädgårdsanläggning) – se hur parken har utformats och under vilken tid den anlades och brukats genom studier av äldre kartor, arkiv och eventuell lokal litteratur.
- Objekt 99 (husgrund) – fastställa om grunden tillhör fornlämningen Lerbäck 211:1 (hyttområde) eller om det är en separat byggnad.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Arkiv-, litteratur- och kartstudier

Arkivstudien innehöll en genomgång och excerpering av Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS), Skogsstyrelsens Skog och Historia-register, Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Historiska museets föremålssamlingar (SHM), Ortnamnsarkivets digitala register (SOFI) samt Örebro läns museums topografiska arkiv och föremålssamlingar (ÖLM). Arkeologiska rapporter inhämtades på Riksantikvarieämbetets öppna arkiv (samla.raa.se) och Vitterhetsakademiens bibliotek. Lokalhistorisk litteratur eftersöktes, utöver ovanstående arkiv, även på de lokala bibliotekens digitala bibliotekskataloger (Örebros, Hallsbergs och Askersunds bibliotek), vilket föranlett besök på Örebros stadsbibliotek.

Arkivstudierna var mer omfattande än vanligt i en arkeologisk utredning med anledning av uppdraget att klargöra tillkomsttid och utformning av parkanläggningen Lerbäck 559 genom kart- och arkivstudier, och bestod även av studier i Skyllbergs bruksarkiv (figur 2) och Godegårdsarkivet, som dels finns i Landsarkivet i Vadstena och dels på Nordiska museet. Arkiven är dock omfattande och är utformade och katalogiserade på ett sådant sätt att det är svårt att säkerställa att alla relevanta uppgifter verkligen påträffats. Historikern Mårten Persson, som skrivit flera böcker och uppsatser om släkten Grill och därvid bland annat gått igenom en stor mängd privatbrev i Godegårdsarkivet, har också konsulterats. Uppgifter har även hämtats från Lerbäckens hembygdsförening, där särskilt Peter Lundquist varit behjälplig.

En noggrann genomgång har gjorts av historiska kartor i Lantmäteriets digitala arkiv, och relevanta äldre kartor som påträffats där och i andra arkiv har rektifierats mot modernt kartmaterial.



Figur 2. Den vita byggnaden till höger innehåller delar av Skyllbergs bruksarkiv.

Fältinventering och kartering

En noggrann fältinventering och översiktlig kartering genomfördes vid Lerbäck 435:1 (fossil åker), Lerbäck 157:1 (torplämning) och objekt 99 (husgrund). Vid karteringen användes en GPS med nätverks-RTK, men på grund av skymmande skogsvegetation låg noggrannheten ofta på 1–2 meter.

Utredningsgrävning

Utredningsgrävningen bestod dels av sökschaktsgrävning med grävmaskin och dels av provgropsgrävning för hand. Schakt och provgropar grävdes skiktvis ned till orörd marknivå eller till anläggningsnivå. Påträffade anläggningar rensades fram men undersöktes inte vidare. Schakt, provgropar och anläggningar fotograferades, mättes in med GPS samt dokumenterades i skrift. Schakt och provgropar återfylldes efter undersökningen.

TOPOGRAFI

De fyra objekten ligger längs en tre kilometer lång sträcka av järnvägen Hallsberg–Motala söder om samhället Mariedamm (figur 3). Järnvägen följer gränsen mellan ett höjdområde i väster och flacka isälvsavlagringar i öster. Den skogbevuxna moränhöjden i väster är kuperad med inslag av berg i da-

gen, och sluttar brant ned mot järnvägen. Öster om järnvägen vidtar flacka och sandiga isälvsavlagringar som till stora delar är eller har varit uppodlade. I dalgången finns flera sjöar och järnvägen följer kanten av den största, Skeppsjön, delvis på utfyllda bankar.

Högsta kustlinjen i trakten ligger 130–136 meter över havet (Hedenström & Sundh 2010), det vill säga som mest 10 meter över Skeppsjöns nuvarande

strandlinje och i den nedre kanten av Lerbäck 435:1 och 559.

ANTIKVARISK BAKGRUND

En arkeologisk utredning, etapp 1, genomfördes redan 1996 i samband med projektering av ombyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg och Mjölby (Pettersson 1996). Utredningen skedde inom en 200–400 meter bred korridor längs järnvägen mellan Hallsberg och Jakobshyttan och kom att beröra de fyra aktuella objekten.

Torplämningen Lerbäck 157:1 var känd och registrerad i FMIS sedan tidigare, men registreringen uppdaterades. Den fossila åkern Lerbäck 435:1 nyregistrerades och bedömdes i rapporten vara en *fornlämning*, men registrerades dock som *övrig kul-*

turhistorisk lämning i FMIS. Husgrunden objekt 99 bedömdes inte vara en fornlämning och registrerades inte i fornminnesregistret.

Stenterrassen vid parklämningen noterades vid utredningen. Efter skog- och historiainventeringen sammanfogades denna med andra lämningar till parklämningen Lerbäck 559.

Vid en etapp 2 av utredningen undersöktes ett antal möjliga boplatslägen i närheten (Pettersson 1997), dock inte vid något av de aktuella objekten.

FORNÄMNINGSBILD OCH HISTORISK BAKGRUND

Förhistoria

Det finns tämligen rikligt med fynd från stenåldern i Lerbäcks socken, framförallt den yngre stenåldern. Två trindyxor i bergart (ÖLM, Lindqvist 1912) och en spjutspets av flinta (SHM 11390:26) har påträffats vid Mariedamm, och en flintdolk (ÖLM 15313) i en potatisåker mellan sjöarna Skiren och Stora eller Lilla Billingen i norr. Vid sökschaktningar nära Mariedamms herrgård påträffades rikligt med keramik med snörornamentik från tidigneolitikum (3900–3300 f.Kr.) tillsammans med boplatslämningar (Lerbäck 456:1; Pettersson 1997).

Rösen, treuddar och stenfyllda runda eller kvadratiska stensättningar ligger ensamma eller i små grupper i den flacka dalgången och på höjdsträckningen väster om denna (t.ex. Lerbäck 2:1–3 och 432:1–2). De anlades sannolikt under bronsåldern eller den äldre järnåldern och tyder inte bara på bebyggelse i närområdet utan även på att det nordsydliga stråket med isälvsavlagringar var en viktig kommunikationsled. En guldrakteat (SHM 12762) från folkvandringstiden (400–550 e.Kr.) ska ha köpts in vid Mariedamm, men det är mycket oklart om den

även påträffats där (Kindström 1941). Höggravfält typiska för yngre järnålder (550–1050 e.Kr.) saknas i Lerbäcks socken, men mindre boplatslämningar påträffade vid norra änden av sjön Skiren ¹⁴C-daterades till denna tid (Lerbäck 457:1, Pettersson 1997).

Lerbäcks bergslag och bebyggelsens äldsta belägg

Lerbäcks bergslag omnämns första gången 1637 men bergsbruket i området har äldre anor och är belagt i skriftliga källor från 1300-talet (Waldén 1947). Skriftliga belägg för bebyggelse och bergsbruk i närheten av Mariedamm saknas även om det är troligt att flera gårdar och byar har ett medeltida ursprung, något som styrks av ¹⁴C-dateringen av kol från en grop till 1200- eller 1300-talet vid undersökningen av den ovan nämnda stenåldersboplatsen Lerbäck 456:1. I Gustav Vasas landskapshandlingar från mitten av 1500-talet nämns flera närbelägna gårdar, bl.a. Trehörningen, Norra och Södra Björnfall, Runsala, Håkantorps, Kättstorp och Solberga, varav vissa säkerligen har ett medeltida ursprung (SOFI; se figur 1).

Mariedamms gård och bruk

De fyra utredda objekten ligger på mark som från 1600-talet och framåt har hört till Mariedamms herrgård, belägen vid Skeppsjöns norra ände (Lerbäck 3:1, se figur 4). Delar av den fossila åkern Lerbäck 435:1 låg även på mark till den idag övergivna gården Skepphult (Lerbäck 153:1) som nämns första gången 1638 (ÖLM).

Mariedamms ursprungliga namn var Damm, och en bebyggelse med detta namn skattlades 1641 som 1/8 hemman (ÖLM) vilket tyder på att det var ett nybygge. Gården köptes 1648 av den holländske finans- och industrimannen Louis De Geer, som vid denna tid förvärvade ett stort antal egendomar i Lerbäcksbäcks bergslag och angränsande delar av Östergötland samt arrenderade Lerbäcksbäcks bergslag (Waldén 1947:172). Godegårds bruk i Östergötland blev centrum i godskomplexet och Mariedamm var föräntat med detta fram till 1888.

I närheten hade Trehörnings masugn (Lerbäck 201:1; figur 4) anlagts redan 1636, och Dammens masugn anlades 1650 eller 1651 (Lerbäck 211:1; Sahlström 1936, Waldén 1947). Trehörnings masugn hörde till bruket och Dammens masugn ägdes och drevs av konkurrerande bergsmän vilket gav upphov till ständiga konflikter om vattentillgången i över 200 år, då de båda masugnarna låg endast 300 meter från varandra och drevs av vatten från samma bäck.



Figur 3. Trehörnings masugn.

1704 tillträdde Jean De Geer d.y. som ägare till Damm. Han lät uppföra en ståndsmässig manbyggnad och ändrade namnet till Mariedamm till minne av sina två fruar som båda burit namnet Maria. Godegårdskomplexet inklusive Mariedamm och andra underlydande gårdar och torp såldes 1775 av De Geers ättlingar som hamnat i ekonomiska svårigheter. Köparen var direktören i Ostindiska kompaniet Johan Abraham Grill, vars ättlingar ägde Mariedamm fram till 1888. Anton Grill var förvaltare på Mariedamm och byggde en ny mangårdsbyggnad runt 1807 (Sahlström 1936) som revs 1946.

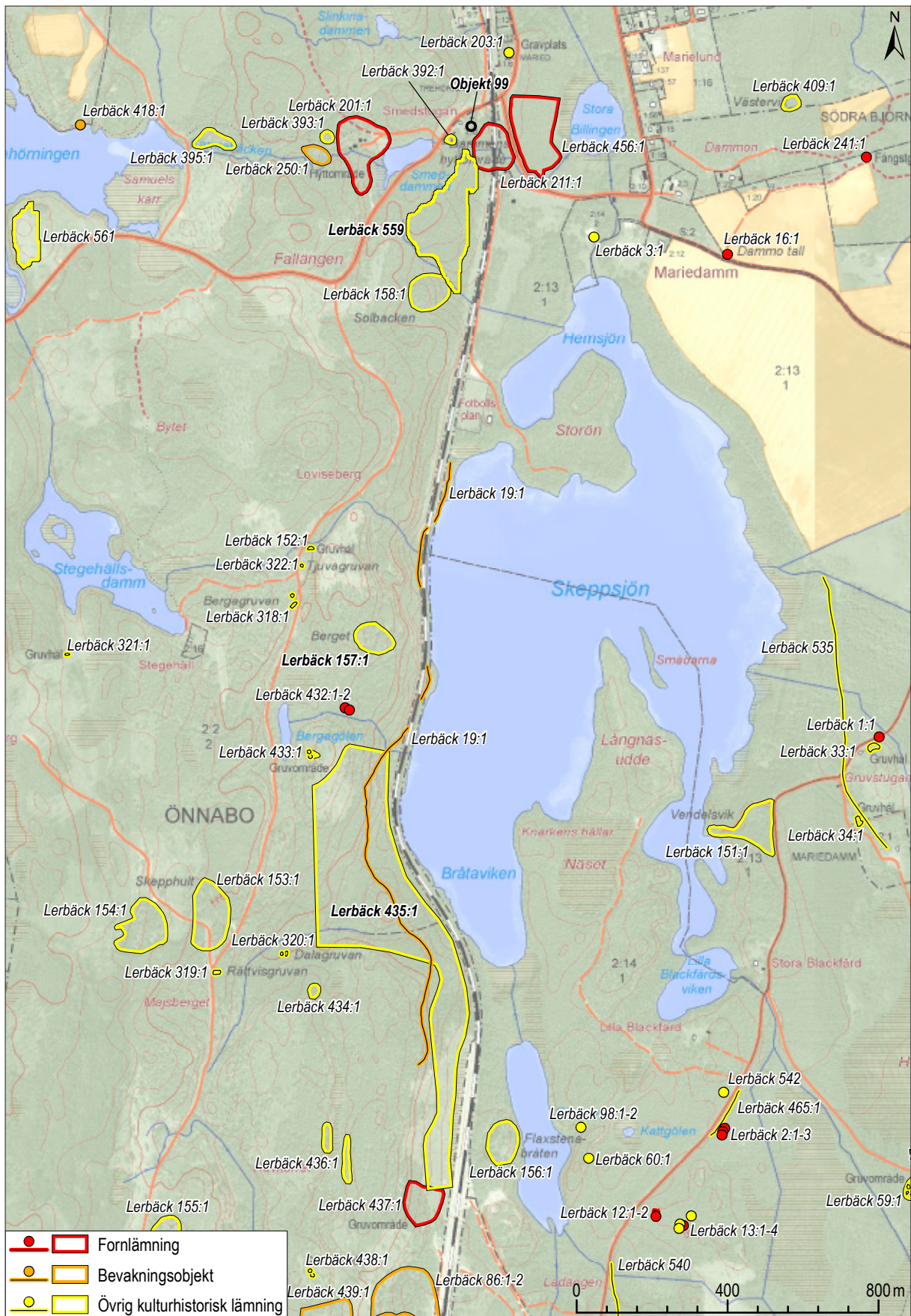
Den siste medlemmen av familjen Grill på Mariedamm var Andreas Grill som ägde egendomen 1861–1888. Som riksdagsman drev han framgångsrikt frågan om att dra järnvägen förbi Godegård och Mariedamm. Järnvägen kom att dras rakt över Dammens masugn som därför lades ned 1870.

Andreas Grill sålde 1888 Mariedamm till Bröderna Ivan och Gustaf Svenson som året därpå överlät bruksegendomen på Skyllbergs bruk. Även under Skyllbergs bruk (1889–1966) var Mariedamm en huvudgård med en bosatt förvaltare och 18 arrendegårdar och 20 torp.

Röjningsrösen och kolbottnar

I skogsbygden i södra Närke finns ett stort antal röjningsröseområden. De flesta är oregistrerade eftersom man började inse att de kunde ha en betydande ålder först vid mitten av 1980-talet, efter de riktäckande fornminnesinventeringarna. En del röjningsröseområden har daterats till järnålder i Närke, men de flesta dateringarna hamnar i medeltid eller senare. Ett rörligt svedjebruk på tillfälliga ytor i skogsmarken, så kallade svedjefall, förekom ända in på 1700- och 1800-talen (Grill 1866).

Under bergsbrukets storhetstid var efterfrågan på kol mycket stor, och kol producerades i kolmilor i skogsmarken. De flesta kolbottarna är runda och ¹⁴C-dateringar tyder på att det stora flertalet anlades under 1600-talet till början av 1900-talet.



Figur 4. Utredningsobjekten och andra lämningar i FMIS markerade på Fastighetskartan. Skala 1:15 000.

RESULTAT

Lerbäck 435:1 – fossil åker

Lerbäck 435:1 är enligt den tidigare utredningen ett 17,5 hektar stort område med uppskattningsvis över 400 röjningsrösen, varav flera är stensättningsliknande. Inom området finns också stenröjda ytor och lämpliga boplatsslägen (Pettersson 1996). Röjningsröseområdet korsas i nordsydlig riktning av en färdväg som delvis är hålvägsliknande (Lerbäck 19:1).

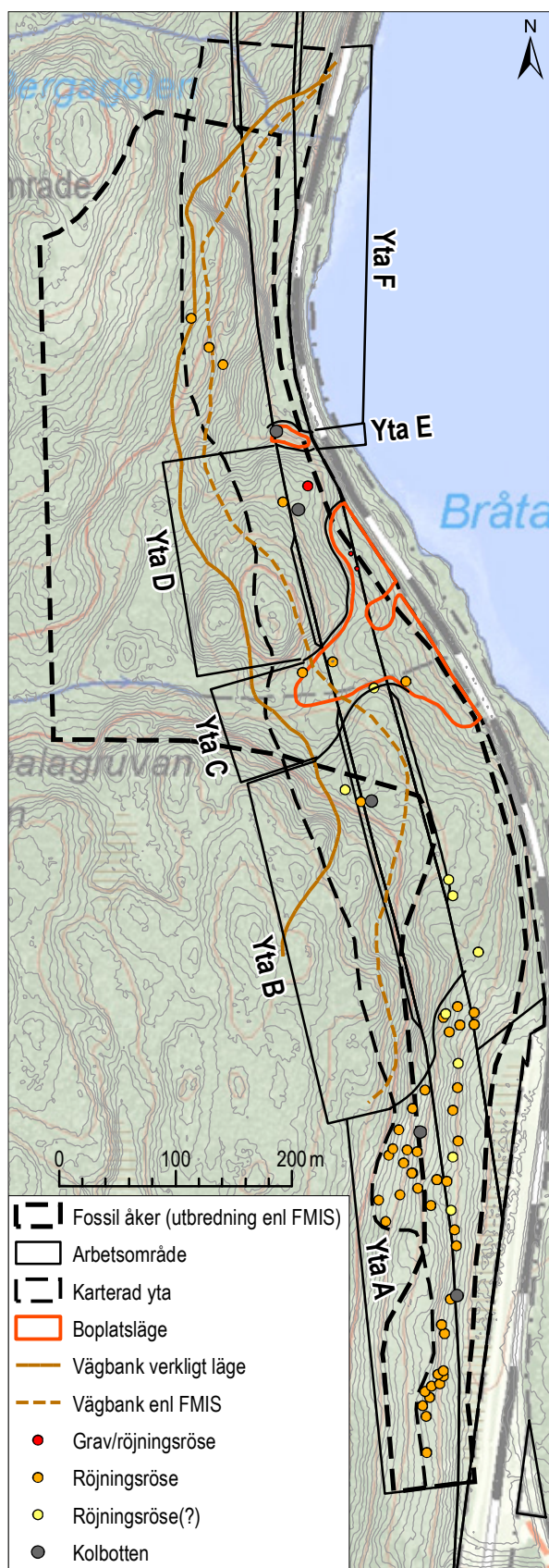
Höjdskillnaderna inom området är närmare 50 meter med branter och avsatser ned mot Skeppsjön och sankmarker i öster. Marken är bevuxen av barrskog som övergår i blandskog längs sjöstranden. Södra delen (yta A) är ett nyligen planterat kalhygge. Den nuvarande järnvägen följer strandkanten och ligger delvis på utfyllda bankar i sjön med den gamla strandlinjen synlig innanför.

Den planerade järnvägskorridoren genom Lerbäck 435:1 är mestadels 30–60 meter bred. Fältinventeringen/karteringen omfattade ytterligare minst 25 meter åt båda håll för att säkerställa att inga betydande synliga lämningar låg på kanten av järnvägskorridoren, men utredningsgrävningen genomfördes endast inom järnvägskorridoren. Tre sannolika stensättningar, 13 säkra och fem osäkra röjningsrösen samt fyra runda kolbottnar påträffades inom järnvägskorridoren. Området kan delas in i sex delar (figur 5).

Yta A

De flesta röjningsrösen påträffades på denna ytan, en oväntat brant östsluttning bestående av morän med inslag av berg i dagen. Den fossila åkermarken avgränsas tydligt av sluttningens foten i öster och av en brant sluttning med berg i dagen i nordväst, men fortsätter åt väster utanför järnvägskorridoren. Röjningsrösen förefaller ligga i anslutning till något flackare naturliga terrasser som utgjort odlingsytor. De är mestadels 4–6 meter i diameter, 0,2–0,4 meter höga och delvis övertorvade. Några rösen i den nedre kanten är mindre och mer oregelbundna, och kan även vara naturliga stenansamlingar. Två kolbottnar ligger på små avsatser i sluttningen. Möj-

Figur 5. Karta över Lerbäck 435:1. Ekvidistans 1 m. Skala 1:6 000.



ligen fortsätter den fossila åkermarken åt nordöst, mellan inventeringskorridoren och den befintliga järnvägen, där marken är relativt flack och stenfri, men utan tydliga röjningsrösen.

Yta B

Ytan består huvudsakligen av berghällar, branta sluttningar och blockrik morän. I en mindre svacka ligger en kolbotten med ett tillhörande röjningsröse. Ytan är inte lämplig för odling och skiljer därmed yta A från resten av röjningsröseområdet.

Yta C

Ytan består i söder av en svacka med ett mindre vattendrag/surdrag mellan två höjder och i norr av en flack sluttning mot Skeppsjön. Marken består av sandig silt och är relativt stenfattig.

Ytan bedömdes vara ett lämpligt boplatsläge som endast delvis berörs av den planerade järnvägskorridoren. Inom ett 3 500 m² stort område drogs elva sökschakt med en sammanlagd yta på 425 m², dvs. 12 % (figur 6).

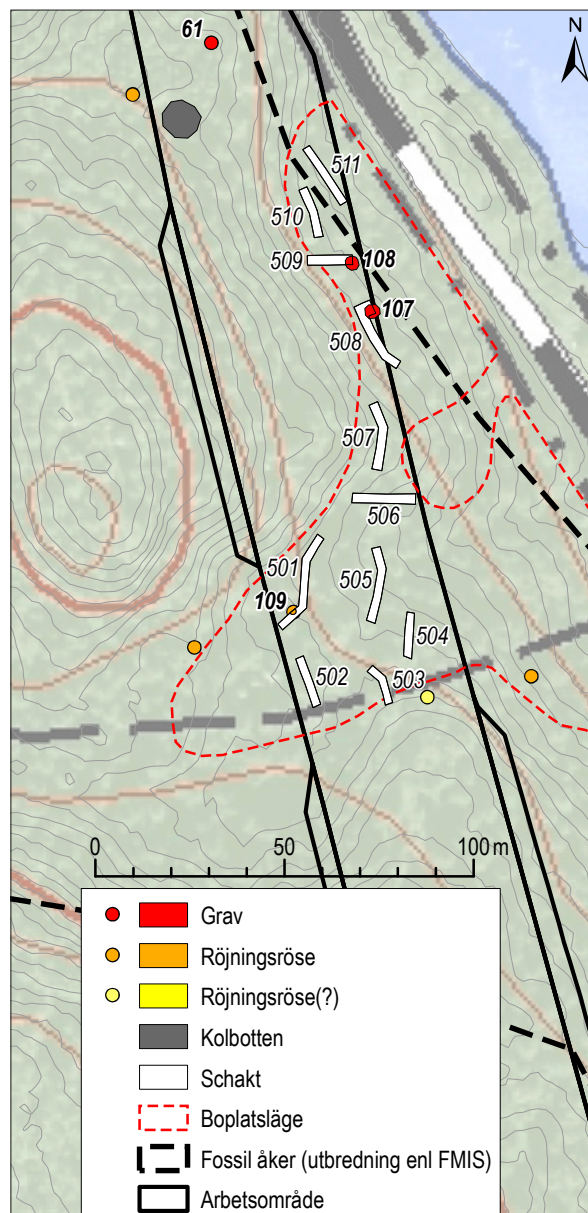
Inga boplatslämningar påträffades.

Två stensättningar och ett röjningsröse påträffades och avtorvades delvis. Stensättningarna är cirka 3,5 meter i diameter, svagt välvda med tät stenpackning och i ena fallet en tydlig kantkedja (figur 7). Det kan inte uteslutas att det är så kallade ”komplexa röjningsrösen”, dvs. röjningsrösen med gravliknande element som t.ex. kantkedja, skärvtstenar, brända (djur)ben och keramik, men som ändå inte innehåller någon gravläggning.

Området har sannolikt odlats, men mängden sten som behövt röjas har inte varit stor, och fler flacka röjningsrösen och möjligen stensättningar ligger sannolikt dolda i marken.

Yta D

Yta D består huvudsakligen av branta sluttningar med berg i dagen eller ett tunt moräntäcke. På en höjd med berg i dagen som skjuter ut åt nordöst ligger en sannolik stensättning (objekt 61). Den är rund, 5 meter i diameter och 0,5 meter hög, lätt övertorvad och belägen direkt på en berghäll (figur 8). En kolbotten med tillhörande röjningsröse ligger på en liten plåtå 20 m åt sydväst.



Figur 6. Sökschakt i yta C, Lerbäck 435:1. Ekvidistans 1 m. Skala 1:2 000.



Figur 7. Stensättningen 107 med tydlig kantkedja. Foto från V.



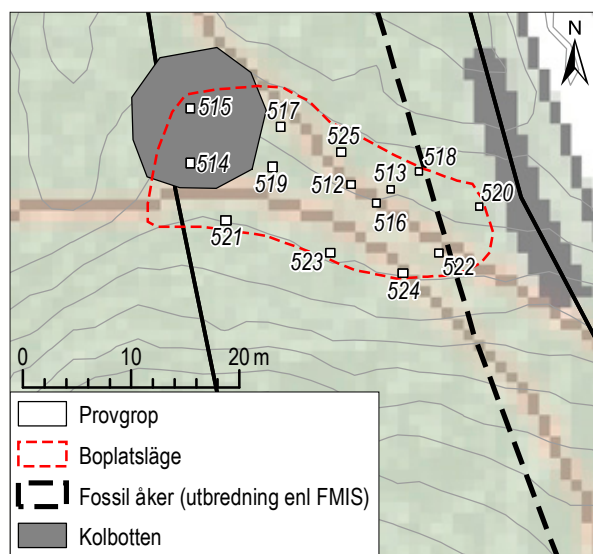
Figur 8. Stensättning(?) 61 med Skeppsjön i bakgrunden. Foto från SV.

Yta E

Yta E är en flack avsats, 30x12 meter, som avgränsas av den gamla strandlinjen i norr, en brant sluttning i söder och en bäck i väster. Marken består av sandig silt och ytan bedömdes vara en möjlig boplats. 14 meterstora provgropar grävdes då den inte var åtkomlig för en grävmaskin (figur 9). Västra delen av platån konstaterades vara en kolbotten. I provgroparna 513 och 518 påträffades tre kvartsbitar, dock utan att tydliga avslag kunde konstateras. Ytan bedöms inte vara en boplats.

Yta F

I denna delen påträffades inga röjningsrösen inom den planerade järnvägskorridoren. Cirka 30 meter väster om korridoren finns fossil åkermark bestående av röjningsrösen och stenröjda ytor.



Figur 9. Provgropar i yta E, Lerbäck 435:1. Ekvidistans 1 m. Skala 1:700.

Lerbäck 19:1 – färdväg

Färdvägen Lerbäck 19:1 konstaterades ha en västligare sträckning än vad som registrerats i FMIS (se figur 5). Den är ca två meter bred och bitvis hålvägsliknande, men har inte en ålderdomlig karaktär. Dess sträckning i norr är identisk med en väg mellan Mariedamm och Skeppshult på Häradsekonomiska kartan (ca 1861–73), och i den centrala delen med en mindre skogsväg på en skogskarta från 1925–26.

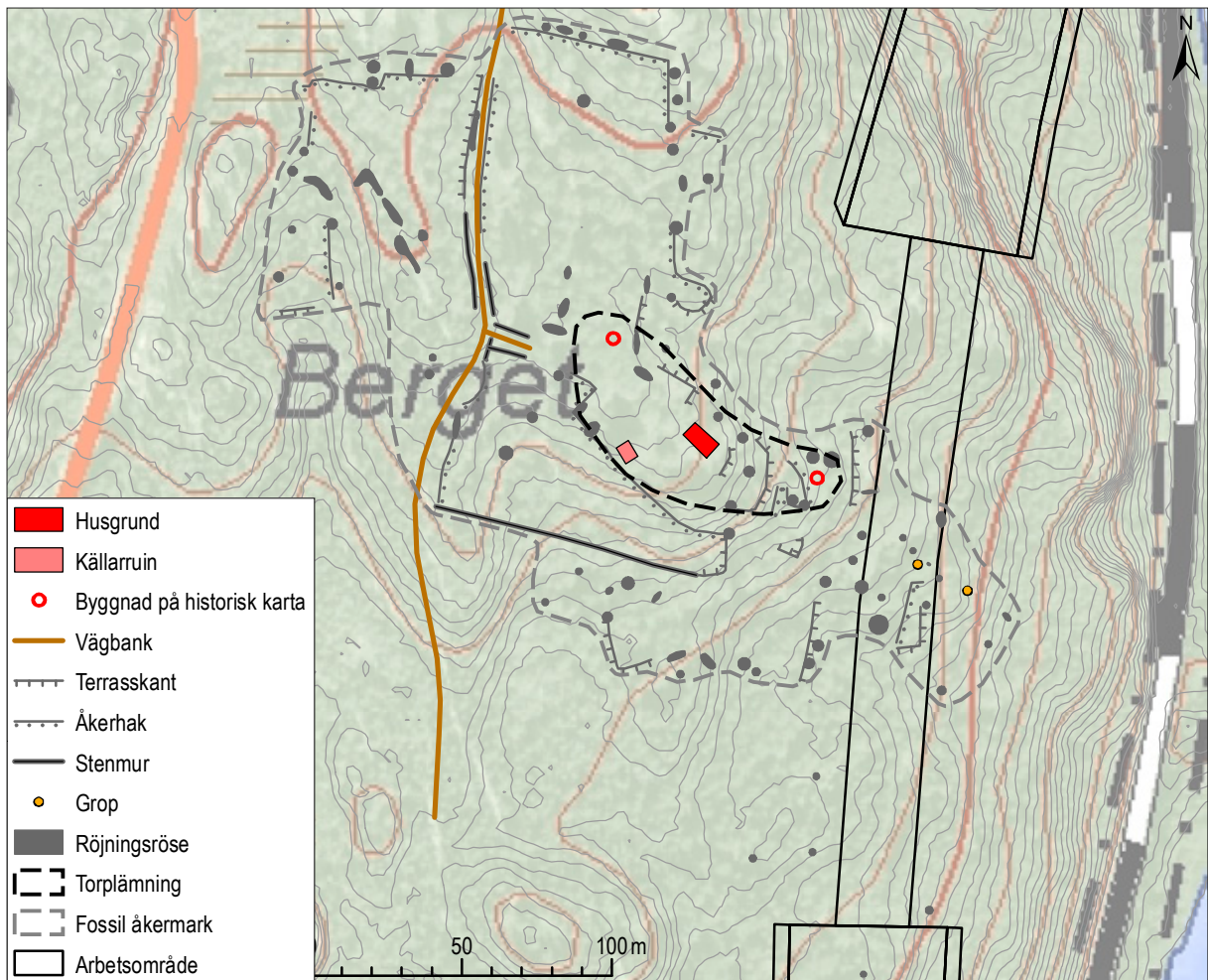
Lerbäck 157:1 – torplämning

Torpet Berget nämns första gången i mantalslängder från 1751 (En liten dokumentation... 2005) och redovisas på en karta från 1781. Det låg under Mariedamm och senare Skyllbergs bruk. Den sista invånaren flyttade ut 1945 varefter husen revs.

Torplämningen ligger på den östra kanten av en mjukt kuperad platå i moränmark, ovanför en brant östsluttning med små avsatser ned mot Skeppsjön. Hela ytan är igenväxande ängsmark bevuxen av blandskog.

De synliga bebyggelse lämningarna är en husgrund med spismursröse och en källarruin med kallmurade väggar (figur 10). Enligt fornminnesinventeringen 1980 (FMIS) fanns ytterligare en husgrund, som enligt en skogskarta från 1925–26 sannolikt låg ca 50 meter nordväst om bostadshuset. På kartan från 1781 är två byggnader markerade, den östra med texten ”Stugan”. Om markeringen på kartan är exakt låg denna ursprungliga stuga på en mindre avsats 40 meter öster om det senare bostadshuset, men ingen husgrund kunde iakttas på denna plats. Vid husgrunden finns stora buskage av syrenbuskar och en stor tall står intill källarruinen.

Inom ett område på 300 x 100 meter (NV-SÖ) runt torplämningen finns fossil åkermark bestående av röjningsrösen, stenmurar, terrasskanter, åkerhak och stenröjda markytor (figur 11). I västra delen ligger även en nordsydlig vägbank, delvis omgiven av stenmurar, med en avgrening in mot torptunet. I västra och norra delen har den fossila åkermarken en mer storskalig och sentida karaktär, och kartmaterialet antyder att dessa delar till större delen odlades upp sent, under decennierna runt år 1900. Söder och öster om torplämningen är åkermarken mer småskalig och anlagd i terrasser i sluttningen mot Skeppsjön.

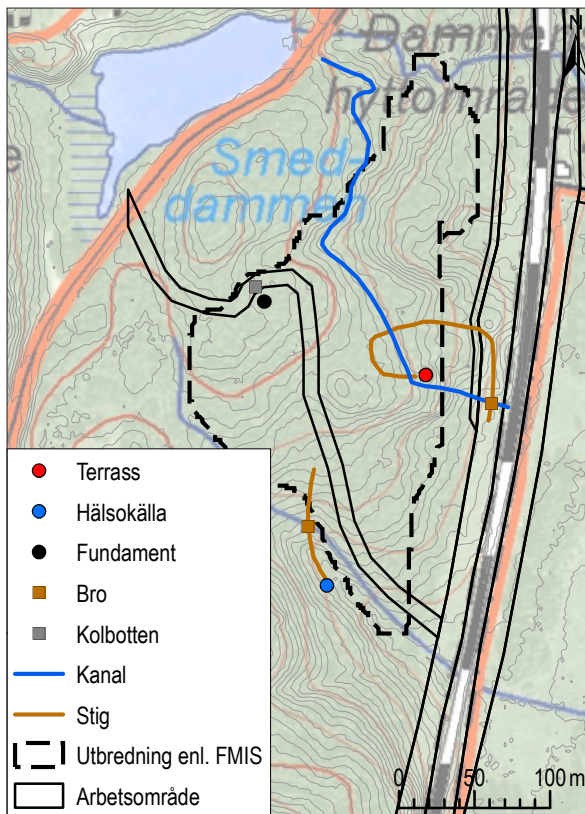


Figur 11. Karta över torplämningen Lerbäck 157:1. Ekvidistans 1 m. Skala 1:2 500.

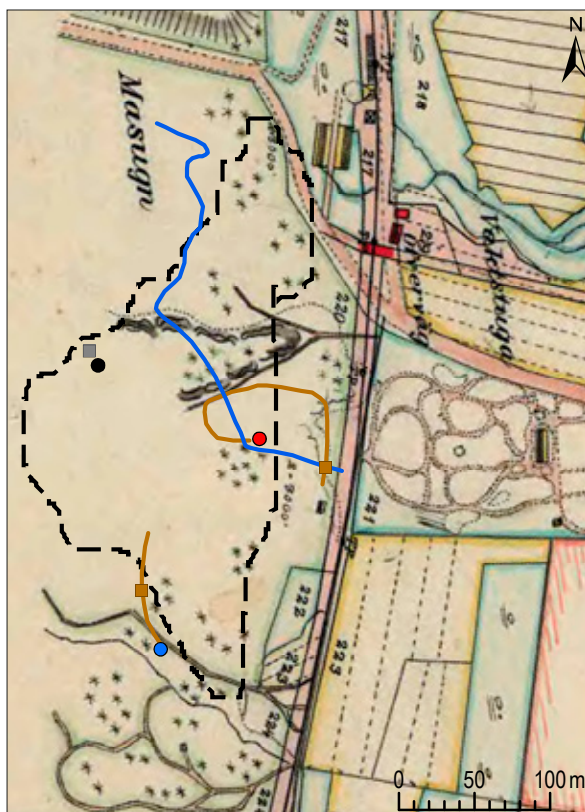
Fem små röjningsrösen ligger 30–100 meter söder om den sammanhållna fossila åkermarken. De är sannolikt lämningar efter tillfälliga markröjningar i ängsmark utförda av torparna. Endast ett av dem ligger inom exploateringsområdet, denna består av skarpkantade stenar och bedöms inte vara en fornlämning.



Figur 10. Den synliga husgrunden vid torplämningen Lerbäck 157:1. Syllstenarna kan anas i förgrunden. Syrenbuskarna i bakgrunden avgränsar husgrunden, och granen till vänster täcker jordkällaren. Foto från Ö.



Figur 12. Skiss över de tydligaste parklämningarna i Lerbäck 559. Skala 1:5 000.



Figur 13. Parklämningarna inlagda på järnvägskartan från 1871. Skala 1:5 000.

Lerbäck 559 – parkanläggning

Objektet beskrivs i FMIS som en engelsk parkanläggning inom ett ca 440x200–20 meter stort område, bestående av stigar, broar, kanal, terrass, hälsokälla och fundament. Parkanläggningen ligger i kuperad moränmark som huvudsakligen sluttar åt öster och är bevuxen av barrskog. Området avgränsas i öster av den nuvarande järnvägen, och i söder och norr av bäckar som utgår från Smeddammen. Parken ska med all sannolikhet kopplas samman med den närbelägna tidigare herrgården Mariedamm.

Engelska parker introducerades i Sverige på 1780-talet av Fredrik Magnus Piper som bland annat anlade en park vid Godegård 1785–92 (Nationalencyklopedin 1991). Konceptet var att förädla det naturliga och åstadkomma en harmonisk blandning av öppna fält, varierande skogsmark och dungar, gärna med rinnande vatten eller öppna vattenytor. Raka linjer skulle undvikas, och slingrande, variationsrika promenadstigar anlades. På strategiska höjdpunkter med utvalda siktlinjer placerades lusthus och andra anläggningar. Decennierna runt 1800 anlades många engelska parker vid herrgårdar, men så småningom anlades parker även i lägre sociala sammanhang och parkkonceptet levde vidare in på 1900-talet (RAÄ).

Lerbäck 559 har inte inventerats eller karterats systematiskt inom ramen för utredningen, men en enklare besiktning genomfördes för att kunna relatera uppgifter i kartor och arkiv till synliga lämningar (figur 12).

På krönet av en brant sluttning ligger en rund terrass av kallmurade stenar, runt fem meter i diameter och två meter hög. Förmodligen har ett lusthus stått på platsen. Från Smeddammen leder en idag torrlagd kanal fram till terrassen där vattnet letts i ett fall nedför kala berghällar och därefter letts till en trumma under järnvägsbanken. I söder ligger en hälsokälla som restaurerats av hembygdsföreningen med ett betonglock och överbyggnad i trä. Fram till terrassen och hälsokällan leder 1,5–2 meter breda stigar med ställvis stensatta kanter, som bitvis är svåra att iakttä. De leder över vattendrag på små stenlagda broar på minst två platser. Dessutom finns ett runt stenfundament, ca 4 meter i diameter, med oklar funktion i västra delen av området.

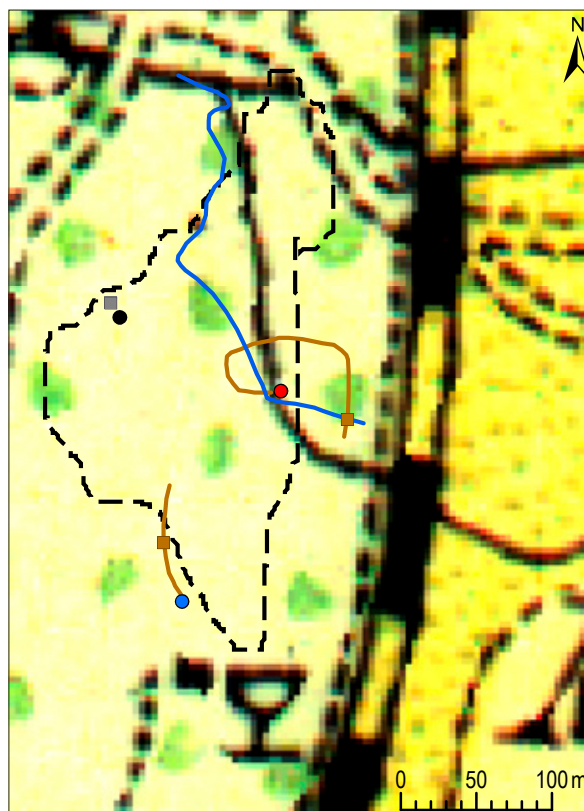
I arkivstudierna har inga otvetydiga uppgifter påträffats om när parkanläggningen anlagts, och det finns inga direkta uppgifter om en engelsk park vid Mariedamm. Flera indicier tyder dock på att anläggningen varit i bruk under en kort period på och runt 1870-talet.

På en karta som upprättades 1871 inför anläggandet av den nuvarande järnvägen redovisas området väster om järnvägen i textbeskrivningen som "Äng af Parken" (nr 220 och 222, figur 13). Utöver en byggnad i skogskanten (bastu enligt en karta från 1842, se nedan) redovisas inga byggnader, stigar eller vattendrag som kan kopplas samman med parklämningarna. På östra sidan av järnvägen redovisas trädgårdsanläggningen intill herrgården som "[Äng] af Trädgården" (nr 221).

På ett geologiskt kartblad från 1878 redovisas en sydlig förgrening av bäcken från Smeddammen med ungefär samma sträckning som kanalen (figur 14). Detta antyder att kanalen och terrassen anlades någon gång under åren 1871–78. En hypotes är att stora delar av arbetet skedde år 1874. Sommaren detta år redovisar dagsverkslängder från Mariedamm runt 150 dagsverken i "Parken", under rubriken "Bygg- och reparationsarbeten" (Sjyllbergs bruksarkiv, serie G2 AB:11). Arbetsinsatsen var betydande i jämförelse med exempelvis trädgårdsarbete eller med anläggandet av slaggstensmuren (den så kallade "kinesiska muren", objekt 104 i Pettersson 1996) som uppfördes vid trädgården detta år.

Eftersom parken omnämns på järnvägskartan från 1871 kan den vara äldre. En karta över Mariedamm från 1842 redovisar en geometriskt strukturerad trädgård vid herrgården, och åkermark med raka diken och vägar mellan denna och skogsmarken i väster (figur 15). Skogen redovisas som barrskog och i skogskanten ligger en bastu. Landskapsstrukturen är inte typisk för engelska parker, där raka linjer ska undvikas och lövträd är ett viktigt inslag. Det är osannolikt att en eventuell park anlagts under sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal (30–50 år före kartans tillkomst) och därefter hunnit fallit ur bruk.

På den häradsekonomska kartan, som är odaterad men tillkom någon gång mellan 1861 och 1873, har trädgården utökats fram till skogskanten, och det blir därmed logiskt att anlägga en park i förläng-



Figur 14. Geologisk karta från 1878. Skala 1:5 000.



Figur 15. Karta över åkermarken vid Mariedamm från 1842. Skala 1:5 000.



Figur 16. De mossbevuxna sylstenarna i husgrunden, objekt 99, kan anas i förgrunden, något till höger. Smedstugan syns i bakgrunden. Foto från Ö.

ningen av trädgården. De synliga lämningarna framstår dock inte som en genomtänkt fullständig engelsk park. En bok om parker och trädgårdar i Närke från 1933 (Sernander 1933) nämner tuja-träd som planterats i trädgården vid Mariedamm av Andreas Grill på 1860-talet, men inget om en engelsk park. Som jämförelse beskrivs den engelska parken vid den närbelägna Skyllbergs herrgård ingående.

Troligen anlades parken av Andreas Grill på 1860- och 70-talen. Kanske fanns större planer, men mer sannolikt var den tänkt som en förlängning av trädgården.

Förmodligen föll parken ur bruk efter försäljningen av Mariedamm 1887. På skogskartor från 1925–26 och Ekonomiska kartan från 1948 och 1955 saknas indikationer på byggnader, och markerade stigar och småvägar är inte identiska med stigarna som kopplas till parkanläggningen.

Vid besiktningen av området iaktogs utöver parklämningarna även en rektangulär och flera runda kolbottnar samt enstaka röjningsrösen. Den

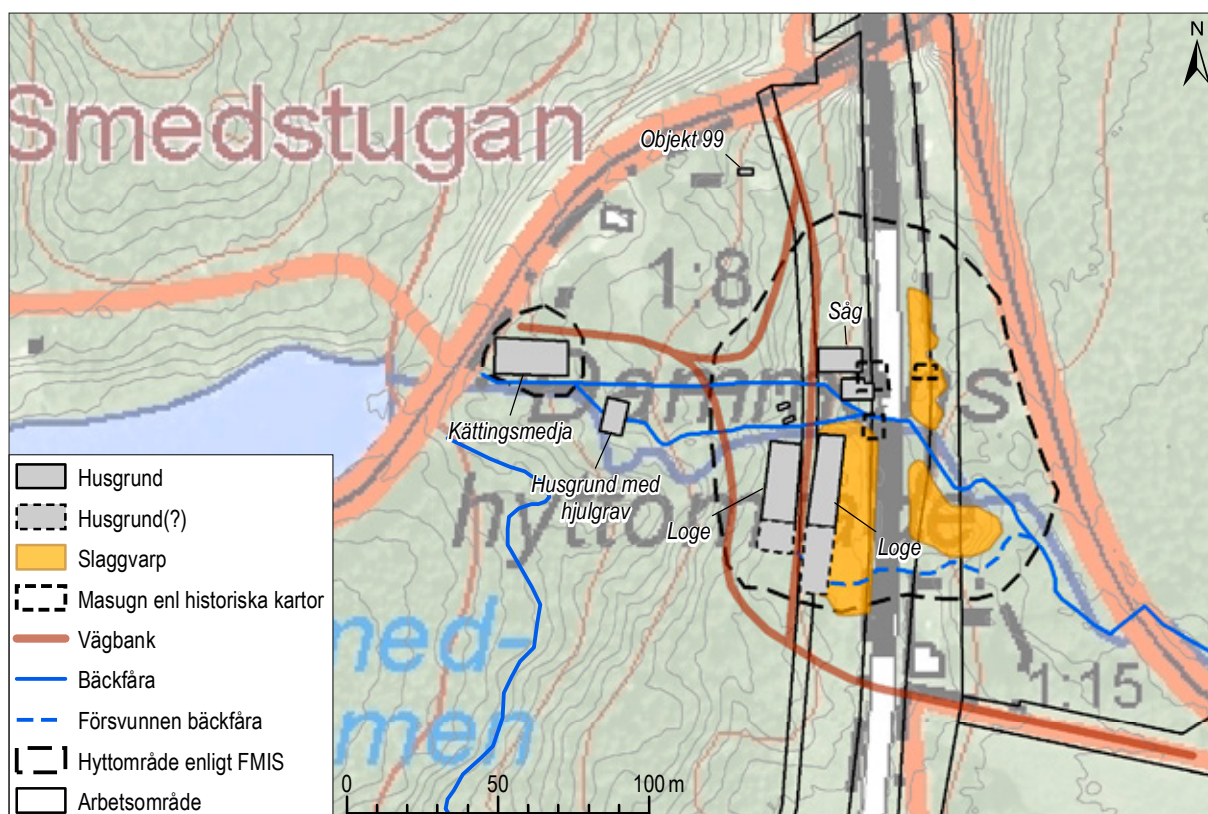
rektangulära kolbotten (som ligger i den planerade tillfälliga arbetsvägens linje), och möjligen även röjningsrösena, bör betraktas som *fornlämning*. En noggrannare inventering/kartering bör genomföras inför anläggandet av arbetsvägen för att undvika att fornlämningar skadas.

Objekt 99 – husgrund

Husgrunden kan efter besiktning på platsen beskrivas enligt följande:

Husgrund, 4,8x2,2 meter (Ö-V), bestående av intill 0,2 meter höga och 0,3 meter breda sylstensrader av huggna 0,4–0,7 meter stora stenar. Inuti husgrunden påträffades sentida föremål ytligt i marken: buteljglas, obrända djurben, konserverburkar och en cementklump. Beväxt av ormbunkar.

Dammens hytta förstördes när järnvägen anlades, men av kartor från 1842 och 1871 (se figur 13 och 15) framgår att den låg 80 meter sydöst om objekt 99 och bestod av huvudbyggnaden, en mulltimmermasugn, och minst två intilliggande mindre



Figur 17. Karta över husgrunden, objekt 99, och synliga lämningar i och runt hyttområdet Lerbäck 211:1 samt 392:1. Skala 1:2500.

byggnader. Den södra av dessa hyste sannolikt ett vattenhjul. Idag återstår tre slaggvarpar och över ett betydligt större område påträffas kol och slagg utspridda i marken.

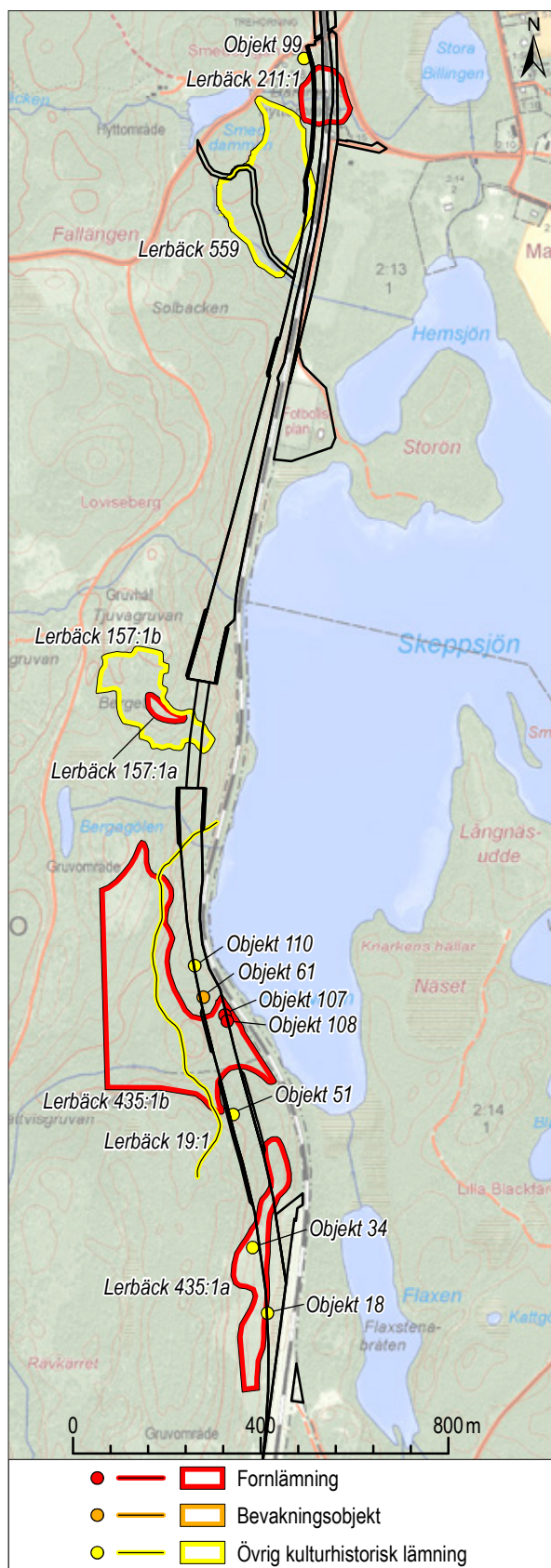
Av bevarade handlingar framgår att masugnen var förfallen när den revs. Den restaurerades sista gången 1809 och tackjärnsutvinningen upphörde 1844. I början av 1850-talet såldes inventarierna och husen fraktades bort (Bygdeband).

Intill och väster om masugnen finns yngre industriella lämningar. Två parallella husgrunder, delvis belägna på slaggvarp från masugnen, är lämningar efter logar som anlades senast 1871 och revs några år efter andra världskriget. Vid den västra logens norra gavel står två ca fyra meter höga pelare av slaggsten som bar upp en ramp till övervåningen. Nära platsen för masugnen finns plintar och grundstenar efter en såg som anlades 1879 och drevs av en intilliggande vattenturbin, innan den revs på 1950- eller -60-talet. Uppströms finns grunden efter en kättingsmedja (Lerbäck 392:1) som var i bruk åren 1889–1919. Intill denna finns en husgrund med en hjulgrav

vars ålder och funktion är okänd. En byggnad stod på platsen enligt häradsekonomiska kartan från 1860-talet och en skogskarta från 1925–26. Möjligt kan det vara lämningen efter ett tröskverk som anlades 1816 (Bygdeband). Genom området går tre vägbankar efter vägar som anlades under andra halvan av 1800-talet.

De huggna syllstenarna och förekomsten av 1900-talsföremål inuti husgrunden tyder på att den inte har någon högre ålder. Husgrunden är belägen 7 meter öster om hörnet av en ekonomibygnad som hör till Smedtorpet, som anlades runt 1905 (Bygdeband; figur 16). Ett rimligt antagande är att husgrunden varit en ekonomibygnad som hört till Smedtorpet.

SLUTSATS



Husgrunden **objekt 99** är en *övrig kulturhistorisk lämning*, belägen utanför arbetsområdet.

Hyttområdet **Lerbäck 211:1** är en *formlämning* med oförändrad utbredning.

Parklämningen **Lerbäck 559** är en *övrig kulturhistorisk lämning* med något annorlunda utbredning än i FMIS. Inom området finns fler forn- eller kultur lämningar i form av rektangulära och runda kolbottnar, röjningsrösen och färdvägar.

Torplämningen (**Lerbäck 157:1a**) är en *formlämning* och omges av fossil åkermark (**Lerbäck 157:1b**) som är en *övrig kulturhistorisk lämning*.

Röjningsröseområdet **Lerbäck 435:1** har en mindre utbredning än i FMIS och består av två delområden (**Lerbäck 435:1a** och **435:1b**) som är *formlämningar*.

I anslutning till röjningsröseområdena ligger två stensättningar (**objekt 107** och **108**) som är *formlämningar* och en möjlig stensättning (**objekt 61**) som bedöms vara ett *bevakningsobjekt*.

Fyra runda kolbottnar (**objekt 18**, **34**, **51** och **110**) är *övriga kulturhistoriska lämningar*.

Färdvägen **Lerbäck 19:1** bedöms vara en *övrig kulturhistorisk lämning* och har en annorlunda sträckning än i FMIS.

Figur 18. Karta med slutresultat. Skala 1:15 000.

REFERENSER

- BYGDEBAND. *Mariedamms gamla industriområde*. <http://www.bygdeband.se/plats/2517937/sverige/orebro-lan/askersund/lerback/mariedamm/mariedamms-gamla-industriomrade/>. Hämtat 2017-12-18.
- EN LITEN DOKUMENTATION AV FRÄLSEHEMMANET SKEPPHULT SAMT TORPEN BERGET, BYGGGET, BYTET, HERRFALLET. LOVISEBERG OCH STEGEHÅLL 2005. Marie-damms samhällsråd.
- GRILL, C. L. 1866. *Anteckningar om Godegårds sock-en och Godegårds gods i äldre och nyare tider*. Stock-holm.
- HEDENSTRÖM, A. & SUNDH M. 2010. *Beskrivning till jordartskartan 9F Finspång SV*. Sveriges geologis-ka undersökning.
- KINDSTRÖM, L-G. 1941. Vibybrakteaten och andra fornfynd av ädelmetall i Närke. *Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum* 13, s. 7–26.
- LINDQVIST, S. 1912. Från Nerikes sten- och brons-ålder. *Meddelanden från Föreningen Örebro läns mu-seum*, 5. Örebro.
- NATIONALENCYKLOPEDIN. 1991. *Engelsk park*. Bd 5. Höganäs, Bra böcker.
- PETTERSSON, O. 1996. *Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg – Mjölby. Delsträckan Halls-berg – Jakobshtytan. Närke, Östergötland. Godegårds, Hallsbergs, Hardemos och Lerbäcks socknar*. UV Stockholm, rapport 1996:85.
- PETTERSSON, O. 1997. *Utbyggnad till dubbelspårig järnväg mellan Hallsberg – Mjölby. Delsträckan Ma-riedamm – Östergötland. Närke, Lerbäcks socken*. UV Stockholm, rapport 1997:28.
- RAÄ. *Trädgårdar i svensk historia* (<https://www.raa.se/kulturarv/landskap/historiska-parker-och-trad-gardar/tradgardar-i-svensk-historia/>)
- SAHLSTEDT, S. 1997. *Lerbäcks sockenbeskrivning*. Lerbäcks hembygdsförening.
- SAHLSTRÖM, G. 1936. *Några drag ur Lerbäcks histo-ria*. Motala.
- SERNANDER, R. 1933. *Parker och trädgårdar i det gamla Närke*. Stockholm.
- SKYLLBERG, E. 1998. *Lerbäcks bergslag: en samman-ställning över de bergshistoriska lämningarna i Ham-mars och Lerbäcks socknar samt en översikt över As-kersunds, Bo, Hallsbergs, Ramundeboda, Svennevads, Snavlunda och Viby socknar*. Jernkontoret, Bergshis-toriska utskottet, serie H 106. Stockholm.
- WALDÉN, B. 1947. *Skyllberg 1346, 1646, 1946. Minnesskrift*. Del 1–2. Stockholm.

Arkiv

FMIS – Fornminnesregistret (<http://www.fmis.raa.se/>)

SHM – Historiska museets samlingar (<http://mis.historiska.se/mis/sok/start.asp>)

SOFI – Ortnamnsregistret, Institutet för språk och folkminnen (http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/index.htm)

ÖLM – Örebro läns museum, arkiv och föremåls-register

Kartor

Karta, Trehörning m.fl., 1782 (LMM, akt 18-ler-50)

Karta, Mariedams herrgård, av C Grill, 1848 (Ler-bäcks hembygdsförening)

Häradsekonomiska kartan, bladet Torsjö, uå [dock mellan 1861 och 1873] (RAK-id J112-55-1)

Plankarta över Hallsberg-Motala-Mjölby järnväg i Örebro län, 1871 (LMM, akt 18-jvg-50:1)

Geologisk karta, bladet Tjällmo, 1878 (SGU, aa70)

Ekonomiska kartan, bladet Isåsen, 1948 (RAK-id J133-9f4c50)

Ekonomiska kartan, bladet Mariedamm, 1955 (RAK-id J133-9f5c57)

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	431-5373-2017
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2017-10-20
Arkeologikonsults projektnr:	3125
Beställare:	Trafikverket
Typ av undersökning:	Arkeologisk utredning, etapp 2
Utförandetid, inventering/kartering:	30 okt – 2 nov 2017
Utförandetid, utredningsgrävning:	13–16 nov 2017
Län:	Örebro
Landskap:	Närke
Kommun:	Askersund
Socken:	Lerbäck
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Projektledare:	Samuel Björklund
Fältarkeolog, inventering:	Samuel Björklund
Fältarkeologer, utredningsgrävning:	Anders Bornfalk-Back, Hampus Norrgren
Layout:	Samuel Björklund
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs

BILAGA 1. SCHAKTBESKRIVNING

Nr	Objekt	Observationer
509	schakt med indikation	Upptaget i sluttning (Ö), något planare i östra änden av schaktet. Torv och mylla, ca 0,12m. Undergrund av ljus rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,6x0,5m. Stensättning påträffad i öst (108).
513	schakt med indikation	Torv och mylla, ca 0,26m. Undergrund av gul sandig silt med inslag av småsten. Fynd av två bitar kvarts (F133). Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
518	schakt med indikation	Torv och mylla, ca 0,15. Under detta sotig beige sandig silt, ca 0,1m. Undergrund av gulbrun sandig silt. Fynd av en bit kvarts (F138). Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
525	schakt med indikation	Torv och mylla, ca 25m. Undergrund av ljusbeige sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,15x0,1m. Fynd av en möjlig knacksten (F177). Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
510	schakt utan indikation	Upptaget i svag sluttning (Ö). Torv och mylla, ca 0,11m. Undergrund av ljus rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,3x0,2m.
511	schakt utan indikation	Upptaget i plan mark i fot av sluttning (Ö). Torv och mylla, ca 0,12m. Undergrund av ljus rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,3x0,3m.
516	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,14m. Under detta sotig ljusbeige sandig silt, ca 0,14m. Undergrund av ljusbrun sandig silt med inslag av småsten. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
512	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,3m. Undergrund av ljusbeige sandig silt. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
515	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,17m, sotig med fnyk av kol. Undergrund av ljus brunbeige sandig silt med inslag av småsten och sten upp mot 0,1x0,1m, samt infiltrerande kolfnyk. Schaktet placerades inom kolbotten (110). Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
514	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,15m, sotig med fnyk av kol. Undergrund av ljus rödbrun sandig silt med inslag av småsten och infiltrerande kolfnyk. En skärvig sten, 0,08x0,08x0,02m. Schaktet placerades i södra änden av en kolbotten (110). Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
519	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,17m. Undergrund av beigebrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,2x0,1m. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
520	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,22m. Undergrund av beige siltig sand med enstaka stenar upp mot 0,15x0,1m, vissa skärviga. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
522	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,2m. Undergrund av ljusbrun silt med enstaka stenar upp mot 0,1x0,1m, vissa skärviga. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
523	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,13m. Undergrund av ljusbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,15x0,1m. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
524	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,14m. Undergrund av ljusbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,12x0,12m, vissa skärviga. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
521	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,12m. Undergrund av ljus rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,15x0,1m. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
501	schakt med indikation	Upptaget i svag sluttning (SÖ), plan mark i centrala delen av schaktet. Torv och mylla, ca 0,15m, innehållandes fnyk av kol. Undergrunden ljusgrå sandig silt i syd som i norr övergår till rödbrun sandig silt, inslag av småsten och enstaka stenar upp mot 0,2x0,15m. I schaktets södra ände ett röjningsröse (obj. 56), strax norr om detta påträffades ytterliggare ett röjningsröse (109).
508	schakt med indikation	Upptaget i svag sluttning (Ö). Torv och mylla, ca 0,12m. Undergrund av ljus rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,5x0,4m. Schaktet utvidgat i norr, vid påträffandet av stensättning (107).
504	schakt utan indikation	Upptaget i svag sluttning (NÖ). Torv och mylla, ca 0,15m, innehållandes spridda kolfnyk. Undergrund av ljusbrun sandig silt i syd som i norr övergår till grå sandig silt, enstaka stenar upp mot 0,55x0,4m.
506	schakt utan indikation	Upptaget i sluttning (S). Torv och mylla, ca 0,12m. Undergrund av rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,2x0,15m.
507	schakt utan indikation	Upptaget i svag sluttning (NÖ), något planare mark i södra delen av schaktet. Torv och mylla, ca 0,12m. Undergrund av rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,45x0,35m.
505	schakt utan indikation	Upptaget i svag sluttning (NÖ). Torv och mylla, ca 0,17m, innehållandes spridda kolfnyk. Undergrund av grå sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,4x0,4m, stråk av stenig morän i norr.
517	schakt utan indikation	Torv och mylla, ca 0,15m, med inslag av fnyk av kol och sot (troligtvis från kolbotten 110). Undergrund av brunbeige sandig silt, fläckvis ljusbrun, med en skärvig sten, 0,12x0,1m. Schaktet handgrävdes då objektet inte var tillgängligt för maskin.
503	schakt utan indikation	Upptaget direkt söder om bäck i nordlig sluttning. Torv och mylla, ca 0,13m. Undergrund av rödbrun sandig silt i syd som i norr övergår till grå sandig silt, inslag av småsten och enstaka stenar upp mot 0,6x0,4m.
502	schakt utan indikation	Upptaget direkt norr om bäck i svag sluttning (SÖ), något planare i norra änden av schaktet. Torv och mylla, ca 0,15m, innehållandes spridda kolfnyk. Undergrund av mörk rödbrun sandig silt med enstaka stenar upp mot 0,4x0,4m.

BILAGA 2. ANLÄGGNINGSBESKRIVNING

Nr	Objekt	Observationer
61	Grav/röjningsröse	Rund, 5 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med 0,15-0,4 m st stenar i ytan. Ligger delvis på berghäll i Ö. Krön av mot NÖ utstickande moränhöjd med inslag av berg i dagen.
107	Grav/röjningsröse	Anlagd i svag östlig sluttning på strand till sjö. Rund i plan, 3,1x2,7 m. Jämnt välvd. Tät packning uppbyggt i åtminstone i två skikt. Antydning till kantkedja. Stenmaterial mellan 0,15x0,1m till 0,45x0,3m, vanligast 0,25x0,2m. Fyllning mellan stenarna av brun sandig silt. Bevuxen av en gran. Svåridentifierad ovan mark: endast en svag förhöjning i annars småkuperad mark. Ca 50% framschaktad och grovrensad för hand.
108	Grav/röjningsröse	Anlagd i svag östlig sluttning på strand till sjö. Rundad/oval form i plan, 3,5x2,7 m. Flack, svagt välvd i centrum. Gles kantkedja av större stenar, ca 0,45x0,3m stora, med en tätare packning inom denna med sten mellan 0,08x0,08m till 0,2x0,2m, vissa skärviga. Mellan stenarna brungrå mylla av sandig silt. Bevuxen av en mindre gran i syd. Svåridentifierad ovan mark: endast en svag förhöjning i annars småkuperad mark. Ca 40% framschaktad och grovrensad för hand.
109	Röjningsröse	Rundad i plan, 2,5x2 m. Tät stenpackning med sten i varierande storlek, 0,1x0,08m till 0,3x0,25m, utan något tydlig struktur eller några konstruktionsdetaljer. Fyllning mellan stenarna bestod av brungrå mylla med rilligt med rötter.
110	Kolbotten	Rund i plan, ca 12m/diameter. Plan med åtminstone tre stybbgropar i slänt i väst och norr, ca 2x1,5x0,4m, samt antydning till ränna i öst och syd, ca 4x1x0,15m. Tjocklek: 0,18m. Anlagd på plan avsats i annars brant nordlig sluttning. Bäckfåra i väst, sjö i norr. Schakt 514 och 515 upptogs i anläggningen.



Rapporter från Arkeologikonsult 2018:3125